

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ.....	5
1.1. Теоретичні підходи до визначення економічного розвитку регіонів.....	5
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	9
2.1. Методичний підхід до ідентифікації факторів економічного зростання регіонів країни	9
2.2. Аналіз факторів економічного зростання регіонів країни.....	12
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	21
.....	
3.1. Вплив факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток.....	21
3.2. Позиціонування регіонів України за показниками їх економічного розвитку	26
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30
ДОДАТКИ.....	33

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наявність існування комплексу взаємопов'язаних між собою регіональних проблем підтверджується нерівномірністю розвитку регіонів. Ця нерівномірність має тенденцію до зростання в часі. Її наявність в усіх сферах діяльності впливає на збільшення міжрегіональних і внутрішньорегіональних суперечностей, що гальмує економічний розвиток регіонів.

Проблеми економічного розвитку регіонів країни досліджували Ф. Айдало, Р. Буайє, П. Кругман, А. Браманті, М. Гроссетті, Ю. Шаталін, Л. Дмитришин, М. Фуджита та ін.

Разом з тим, проблеми удосконалення системи економічного розвитку регіонів країни потребують поглибленого розвитку, що й визначає актуальність даного дослідження.

Мета роботи полягає в удосконаленні системи економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

Для досягнення мети в роботі було необхідно вирішити ряд завдань:

- визначити систему понять, що описує систему економічного розвитку регіонів України;
- побудувати структурно-логічну схему оцінки факторів зростання регіонів;
- удосконалити методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток;
- уточнити методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес економічного розвитку регіонів України.

Предметом дослідження виступає методологічні аспекти аналізу економічного розвитку регіонів України.

Методи дослідження. Методологія роботи базується на теоріях економічного розвитку регіонів. Отримання наукових результатів базувалося на

використанні таких методів та прийомів: аналізу та синтезу, логічного конструювання – для обґрунтування гіпотез економічного розвитку регіонів України; матричного підходу – для ідентифікації регіонів у площині їх економічного розвитку; шкалювання та економічної компаративістики – для оцінки динамічності економічного зростання регіонів; формалізації та структурної декомпозиції – для структуризації факторів економічного зростання регіонів.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти України; статистичні дані Державного комітету статистики України, а також інші джерела.

Наукова новизна отриманих результатів. У процесі дослідження одержані такі наукові результати:

- запропоновано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів, яка передбачає урахування наступних груп факторів: природничі (масштабність та конфігурація території, природно-ресурсний потенціал); базові набуті (людський потенціал, інфраструктура, агломераційність); змінні фактори саморозвитку і самофінансування (інвестиції, науково-технічні та інноваційні, експорт, прогресивність структури економіки);

- запропоновано підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток, особливістю якого є реалізація таких взаємопов'язаних етапів, як оцінка соціального та економічного розвитку регіонів України; визначення зв'язку між інтегральним показником факторів економічного зростання та показниками соціально-економічного розвитку; оцінка сили впливу часткових показників факторів економічного зростання на економічний та соціальний розвиток регіонів України; ідентифікація факторів, що здійснюють позитивний та негативний вплив на економічний та соціальний розвиток регіонів України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

1.1. Теоретичні підходи до визначення економічного розвитку регіонів

Дослідження проблем економічного розвитку регіонів тісно пов'язані з формуванням системи державної підтримки регіонального розвитку.

На думку багатьох вчених [1, 2, 3-6], сьогодні найкращою теорією регіонального зростання, що має обґрунтовану теоретичну базу розуміння регіональних процесів, розроблений інструментарій та підтверджена на практиці емпіричними дослідженнями є теорія нової економічної географії, заснована на працях і дослідженнях П. Кругмана.

В рамках своєї теорії нової економічної географії П. Кругман виділив дві основних групи факторів, що створюють конкурентні переваги чи бар'єри просторового розвитку [5, 7, 8].

В останніх дослідженнях щодо регіональних відмінностей всередині ЄС [1], деякі з їх ознак були визначені, як позитивно корелюючи з високими економічними показниками.

Як зазначає Л. Васильєва [11], сьогодні в зарубіжній теорії та практиці прийнятий набір факторів, в якому розрізняють дві великі групи: «жорсткі» і «м'які». Під «жорсткими» розуміють фактори, які можна кількісно виміряти: а) орієнтовані на виробничі ресурси (земля, робоча сила, капітал); б) орієнтовані на виробництво та збут продукції (близькість партнерів по кооперації, інфраструктура, структура населення та споживання); в) встановлені державою (податки, система господарювання, субсидії і програми підтримки).

Більш пізніше фахівців ОЕСР провели емпіричне дослідження стосовно виявлення та аналізу основних загальних факторів, що сприяють економічному зростанню регіонів, що знаходилися на різних рівнях економічного розвитку [10]. В дослідженні аналізувалися данні та показники двадцяти трьох регіонів

десяти країн ЄС за допомогою порівняльного (причинно-наслідкового) та регресійного аналізу оцінки факторів, що відповідають за економічне зростання регіонів різного рівня розвитку. Проведене дослідження показало, що зростання відбувається одночасно по декількох напрямках, таких як людський капітал, інфраструктура та інновації, а не тільки по одному з цих факторів. Це підкреслює важливість багатосторонньої взаємозв'язаної політики покращення, а не вирішення проблем в окремих секторах. Також було встановлено, що людський капітал є дуже важливим фактором підвищення регіонального розвитку в усіх типах регіонів. Визначено, що динаміка зростання варіюється в залежності від рівня розвитку регіонів.

Службою національної статистики Великобританії в ході аналізу статистичних даних відмінностей в регіональній економічній ефективності для визначення шляхів зростання регіонів та вироблення політики, яка повинна лежати в основі ефективності було визначено п'ять взаємодіючих факторів: інвестиції у фізичний капітал; інновації; кваліфікація; підприємництво та конкуренція [12].

Розглядаючи ключові фактори регіонального розвитку Чехії автор роботи [9] виділяє такі: природні ресурси та навколишнє середовище; матеріальні фактори; нематеріальні фактори; людські ресурси з відповідним рівнем кваліфікації та професійної освіти.

Досліджуючи фактори, що підтримують економічний розвиток корінних громад та індивідуального місцевого підприємництва, автори роботи [17] виділяють п'ять основних: середовище авторизації, яке включає в себе урядову політику та регулювання, а також органи управління та інститути; людський капітал; доступ до капіталу та ринків; інфраструктура; географія та агломерація (рис. 1).

Автор роботи [13] досліджуючи проблему визначення ядра еволюції господарських систем різного порядку та виділення основних ендогенних факторів суспільного виробництва розробив новий підхід на основі антропоцентричної моделі суперсистеми «природа – людина – суспільство».

Рис. 1. Три сфери економічного розвитку та фактори, які йому сприяють

Характеризуючи стан розвитку регіону, як еко-соціо-економічної (ЕСЕ) системи автор роботи [14] зазначає, що розвиток цих систем залежить від двох видів факторів – внутрішніх (таких, що визначаються внутрішніми особливостями системи, її здатністю накопичувати та закріплювати інформацію, можливістю адаптуватися до змін зовнішнього середовища) та зовнішніх (таких, що визначаються зовнішніми по відношенню до цієї системи факторами).

Автори монографії [15] досліджуючи існуючі методики оцінки інвестиційної привабливості регіонів виділяють дев'ять груп факторів, кожна з яких включає певний перелік регіональних характеристик, що оцінюють: економіко-географічне положення; природно-ресурсний потенціал; трудовий потенціал; економічний потенціал; ємність споживчого ринку; інфраструктурний потенціал; науково-технічний потенціал; інвестиційні преференції; інвестиційні ризики, що ґрунтуються на аналізі законодавчих, політичних, соціальних, економічних та екологічних ризиків.

В ході дослідження факторів національної та регіональної конкурентоспроможності, що лежать в основі емпіричних методик основних світових агенцій для Європейської комісії генерального директорату регіональної

політики, було визначено наступні їх спільні риси (додаток А).

Проведений аналіз теорій, результатів наукових методик та емпіричних досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців щодо визначення факторів регіонального зростання в різних аспектах цього явища дає змогу зробити висновок, що на сьогодні ще не існує закінченого визначеної їх структури та кількості. Різноманітність факторів економічного зростання регіонів обумовлена, як складністю їх визначення, так і специфікою теоретичних та емпіричних досліджень.

У додатку Б наведено узагальнені фактори регіонального економічного зростання, що найбільш часто зустрічаються в науковій літературі.

Таким чином, як видно з додатку Б, вчені та аналітики найбільш часто відносять до факторів економічного зростання регіонів такі, що характеризують людський потенціал, науково-технічну та інноваційну діяльність, управління та інституціональний потенціал. До факторів, що менше часто фахівці та науковці зв'язують з економічним зростанням регіонів відносяться фактори, що характеризують навколишнє середовище, підприємницьку діяльність та соціально-політичні фактори, що пов'язано з труднощами їх кількісного визначення, але це, ні в якому разі, не зменшує їх значимість.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Методичний підхід до ідентифікації факторів економічного зростання регіонів країни

Виходячи з досліджених в першому розділі роботи теорій та підходів щодо визначення факторів економічного зростання регіонів в науковій роботі пропонується дослідити наступну систему показників (додаток В).

У дослідженні аналізуються показники офіційної статистики України, що характеризують різні аспекти економічного зростання регіонів України. Метою дослідження є визначення ступеня економічного зростання регіонів України на основі аналізу трьох груп факторів: природничих (7-м часткових показників), базових набутих (7-м часткових показників) та змінних факторів саморозвитку і самофінансування (12-ть часткових показників).

Як видно з рис. 2.1, природничі фактори (ПФ) характеризуються масштабністю та конфігурацією території та його природно-ресурсним потенціалом. Показники масштабності та конфігурації відображають географічні аспекти територій, природно-ресурсний потенціал враховує рівень забезпеченості територій мінеральними, земельними, природно-рекреаційними та лісовими ресурсами.

Базові набуті фактори (БНФ) відображають якість наявного та перспективного трудового потенціалу, розвиненість транспортної мережі та забезпеченість території матеріально-технічною базою, рівень урбанізації території.

Змінні фактори саморозвитку та самофінансування (ЗФСС) висвітлюють такі аспекти економічного зростання регіонів як: інвестиційний, науково-технічний, інноваційний та експортний потенціали регіонів та їх спеціалізацію й комплексний розвиток.

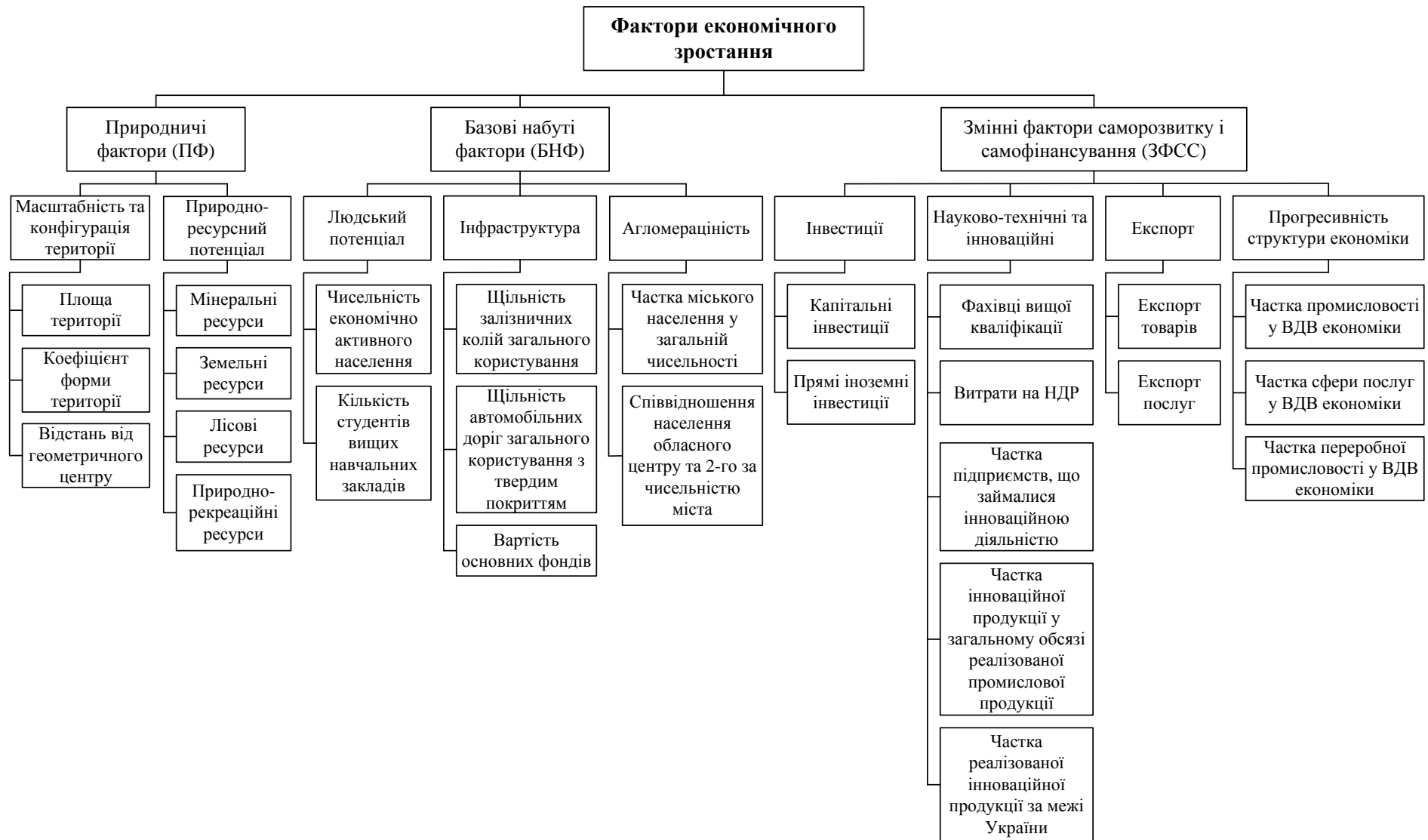

Рис. 2.1. Структурна схема оцінки факторів економічного зростання регіонів

Розрахунок інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України здійснено за допомогою адитивної методики згортки його часткових показників, елементів та компонент.

Інтегральний показник факторів економічного зростання i -го регіону ($I_{\Phi EZi}$) визначається за допомогою формули:

$$I_{\Phi EZi} = \sum_{i=1}^3 \gamma_i K_{ij}, \quad (2.1)$$

де γ_i коефіцієнт значущості i -ої групи факторів економічного зростання в регіонах країни;

z – кількість груп факторів економічного зростання регіонів країни;

K_{ij} – комплексний показник i -ої групи факторів економічного зростання j -го регіону країни, розраховується за допомогою формули:

$$K_{ij} = \sum_{k=1}^m \beta_{ik} Y_{ijk}, \quad (2.2)$$

де β_{ik} – коефіцієнт значущості k -ої підгрупи i -ої групи факторів економічного зростання в регіонах країни;

m – кількість підгруп i -ої групи факторів економічного зростання в регіонах країни;

Y_{ijk} – узагальнюючий показник k -ої підгрупи i -ої групи факторів економічного зростання в j -ому регіоні країни, розраховується за допомогою формули:

$$Y_{ijk} = \sum_{l=1}^n W_{ikl} Z_{ijl}, \quad (2.3)$$

де W_{ikl} – коефіцієнт значущості l -го часткового показника k -ої підгрупи i -ої групи факторів економічного зростання в регіонах країни;

n – кількість часткових показників k -ої підгруп i -ої групи факторів економічного зростання в регіонах країни;

Z_{ijl} – l -ий частковий показник k -ої підгрупи i -ої групи факторів

економічного зростання в j -ому регіоні країни.

Групи факторів (γ_i), підгрупи факторів β_{ik} , часткових показників W_{ikl} визначаються за формулою:

$$\gamma_i(\beta_{ik}, W_{ikl}) = \frac{V_k(V_y, V_z)}{\sum V_k(V_y, V_z)}, \quad (2.4)$$

де $V_k(V_y, V_l)$ – коефіцієнт варіації стандартизованого комплексного показника K_{ij} (узагальненого показника Y_{ijk} , часткового показника Z_{ijl} ;

n – кількість часткових показників, за допомогою яких оцінюється j -ий елемент i -ої компоненти інтегрального показника;

Стандартизована оцінка окремого показника j -го елемента i -ої компоненти інтегрального показника визначається за формулами:

а) для показників-стимуляторів:

$$z_{ijl} = \frac{x_{ijl} - x_{\min l}}{x_{\max l} - x_{\min l}}, \quad (2.5)$$

де x_{ijl} – фактичне значення l -го часткового показника j -го елемента i -ої компоненти;

$x_{\min l}$ і $x_{\max l}$ – відповідно мінімальне та максимальне значення l -го часткового показника j -го елемента i -ої компоненти;

б) для показників-дестимуляторів:

$$z_{ijl} = \frac{x_{\max l} - x_{ijl}}{x_{\max l} - x_{\min l}}. \quad (2.6)$$

2.2. Аналіз факторів економічного зростання регіонів країни

Розрахунок інтегрального показника факторів економічного зростання (I_{EF}) серед регіонів України у 2010 – 2015 рр. за наведеною вище методикою представлено на рис. 2.2. та та додатку Г, табл. Г.1.

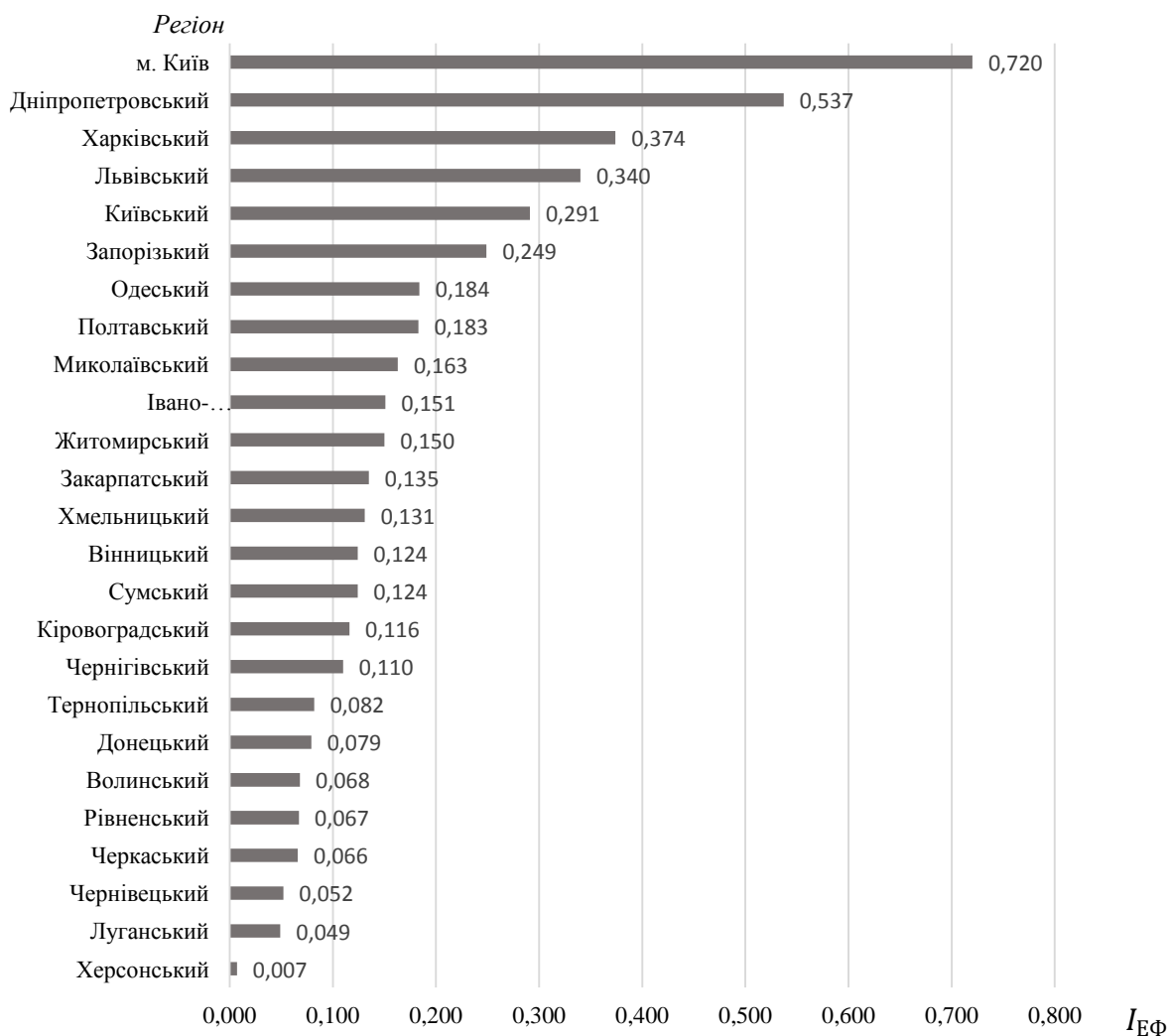

Рис. 2.2. Значення інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2015 році

Як видно з рис. 2.2 серед регіонів України лідером за значенням ІЕФ починаючи з 2010 р. є м. Київ (середнє значення ІЕФ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 3 рази). Дещо менші значення ІЕФ мали Дніпропетровський та Харківський регіони (середнє значення ІЕФ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 2 рази). Вищий від середнього рівень ІЕФ за період, що аналізувався, по Україні мали також Львівський, Київський, Запорізький та Одеський регіони. Інші 16-ть регіонів на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень ІЕФ нижчий за середній по Україні.

Характерною рисою для всіх регіонів крім м. Київ, Миколаївського та

Закарпатського регіонів було зниження значення I_{EF} на протязі періоду, що аналізувався, що пояснюється непропорційним збільшенням факторів економічного зростання м. Київ.

На наступному етапі необхідно дослідити компоненти інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України. Проведемо дослідження групи «Природні фактори», їх специфіка полягає у незмінності, за період, що аналізувався. Розрахунок компоненти «Природні фактори» інтегрального показника факторів економічного зростання наведено на рис. 2.3.

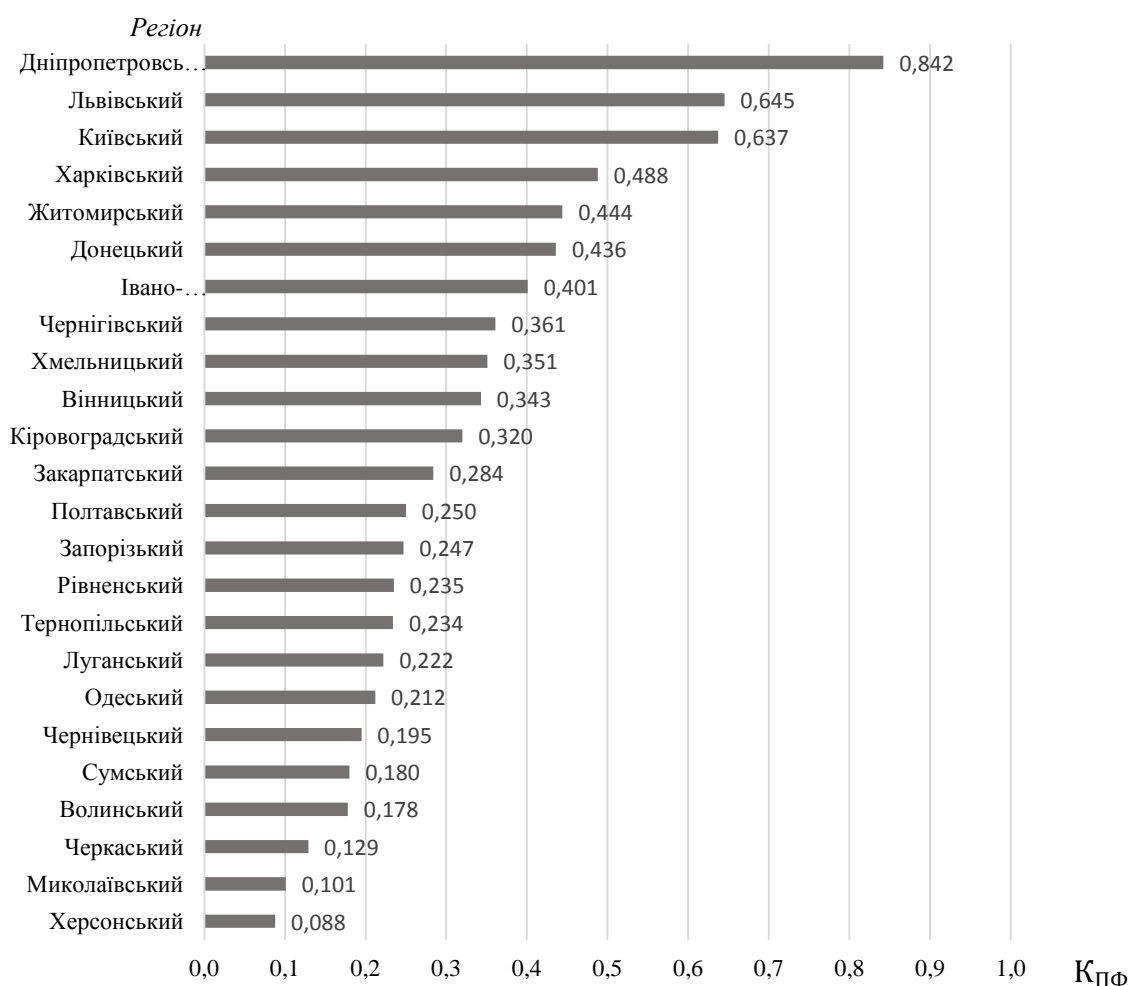

Рис. 2.3. Значення комплексного показника «Природні фактори» інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України

З рис.2.3 видно, що за компонентою «Природні фактори» 9-ть регіонів мають значення, що перевищує середнє (0,359) по Україні. У

додатку Г табл. Г.2 наведено розрахунок елементів компоненти «Природнічї фактори»: «Масштабність та конфігурація території» та «Природно-ресурсний потенціал». Так, видно, що більший вклад у формування компоненти «Природнічї фактори» має елемент «Природно-ресурсний потенціал», а в його складі частковий показник «Мінеральні ресурси», та елемент «Масштабність та конфігурація території» найбільший вплив має частковий показник «Відстань обласних центрів від геометричних центрів».

Розрахунок компоненти «Базові набуті фактори» ($K_{БНФ}$) інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2010 – 2015 рр. наведено на рис. 2.4. та додатку Г табл. Г.3.

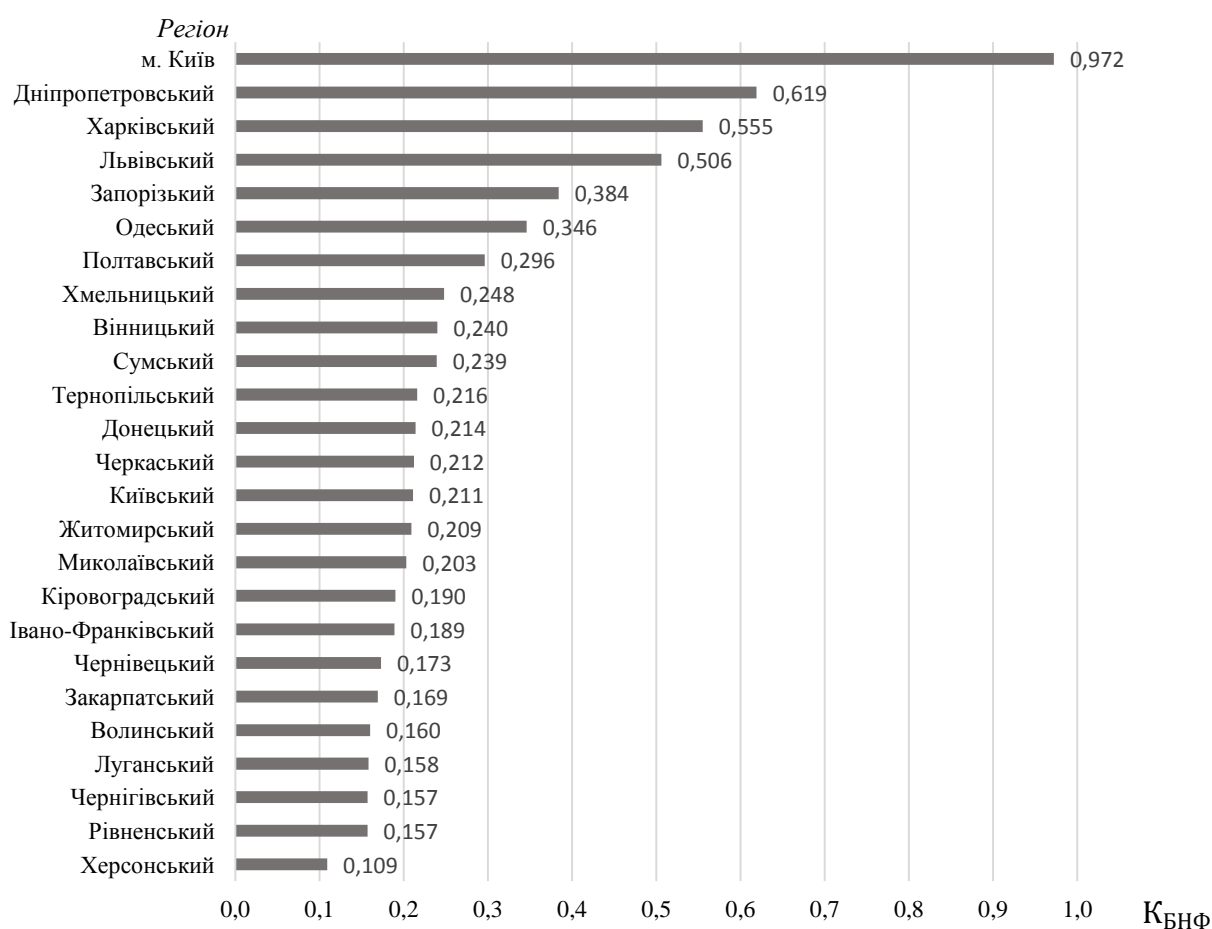

Рис. 2.4. Значення компоненти «Базові набуті фактори» інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2015 р.

З рис. 2.4 та табл. 2.3 випливає, що серед регіонів України лідерами за значенням $K_{БНФ}$ інтегрального показника факторів економічного зростання є м. Київ та Дніпропетровський регіони (середнє значення $K_{БНФ}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 2 рази). Другу групу регіонів країни за значенням $K_{БНФ}$ складають Харківський, Львівський, Запорізький та Одеський регіони які мали середнє значення $K_{БНФ}$ за період, що аналізувався, вище за середній рівень по Україні. Інші 17-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень $K_{БНФ}$ нижчий від середнього по Україні.

Розрахунок елементів компоненти «Базові набуті фактори», а саме людського потенціалу, інфраструктури та агломераційності у 2010 – 2015 рр. наведено в додатку Г табл. Г.4-Г.6.

В ході проведених розрахунків було виявлено, що на формування комплексного показника «Базові набуті фактори» на протязі періоду, що аналізувався, найбільший вплив мав елемент «Людський капітал», менший – «Інфраструктура» й найнижчий вплив чинив «Агломераційність».

Розрахунок компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» ($K_{ЗФСС}$) інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2010 – 2015 рр. наведено на рис. 2.5 та додатку Г табл. Г.7.

З рис. 2.5 та додатку Г табл. Г.7 видно, що серед регіонів України лідером за значенням $K_{ЗФСС}$ інтегрального показника факторів економічного зростання є м. Київ (середнє значення $K_{БНФ}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 5 разів). Другу групу регіонів країни за значенням $K_{ЗФСС}$ складають Дніпропетровський, Запорізький, Одеський, Харківський, Полтавський, Миколаївський та Київський регіони які мали середнє значення $K_{ЗФСС}$ за період, що аналізувався, вище за середній рівень по Україні. Інші 15-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень $K_{ЗФСС}$ нижчий від середнього по Україні.

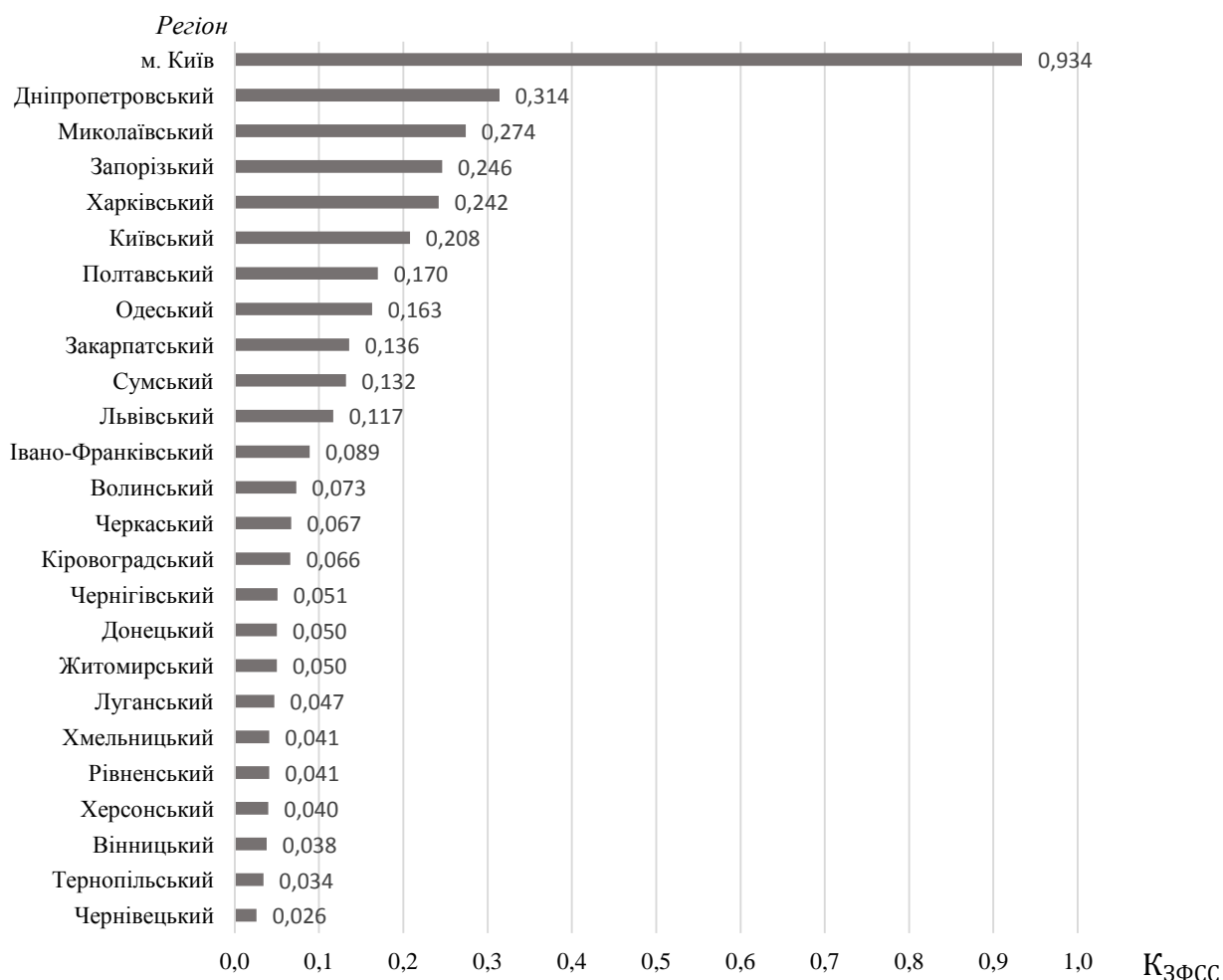

Рис. 2.5. Значення компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2015 р.

Розрахунок елементів компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування», а саме «Інвестиції» ($E_{ІНВ}$), «Науково-технічний та інноваційний» ($E_{НТІ}$), «Експорт» ($E_{ЕК}$), серед регіонів України у 2010 – 2015 рр. наведено у додатку Г табл. Г.8 – Г.11.

Як видно з додатку Г табл. Г.8 безперечним лідером серед регіонів України за значенням $E_{ІНВ}$ компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» є м. Київ (середнє значення $E_{ІНВ}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 8 разів). Другу групу областей за значенням $E_{ІНВ}$ склали Дніпропетровський та Київський регіони (середнє значення $E_{ІНВ}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній

рівень по Україні більш ніж у 2 рази). До регіонів, що мали значення $E_{\text{ІНВ}}$ вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Одеський, Полтавський, Запорізький, Харківський регіони. Інші 19-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень $E_{\text{ІНВ}}$ нижчий від середнього по Україні.

Як видно додатку Г табл. Г.9 серед регіонів України за значенням ЕНТІ компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» лідером є м. Київ (середнє значення ЕНТІ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 3 рази). Дещо нижче значення ЕНТІ мав Харківський регіон (середнє значення ЕНТІ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 2 рази). До регіонів, що мали значення ЕНТІ вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Сумський, Миколаївський, Запорізький, Одеський та Дніпропетровський регіони. Інші 18-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень ЕНТІ нижчий від середнього по Україні.

Серед часткових показників елементу «Науково-технічний та інноваційний» на протязі періоду, що аналізувався найбільший внесок в нього здійснював показник «Фахівці вищої кваліфікації».

Як видно з додатку Г табл. Г.10 серед регіонів України за значенням $E_{\text{ЕК}}$ компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» лідером є м. Київ (середнє значення $E_{\text{ЕК}}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 5 разів). Другу групу областей за значенням $E_{\text{ЕК}}$ складали Одеський та Дніпропетровський регіони (середнє значення $E_{\text{ЕК}}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 2 рази). До регіонів, що мали значення $E_{\text{ІНВ}}$ вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Запорізький, Миколаївський, Полтавський та Луганський регіони. Інші 17-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень $E_{\text{ЕК}}$ нижчий від середнього по Україні.

Серед часткових показників елемента «Експорт» на протязі періоду, що аналізувався найбільший внесок в нього здійснював показник «Експорт послуг».

Як видно з додатку Г табл. Г.11 серед регіонів України за значенням $E_{ПІСЕ}$ компоненти «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» лідерами є Запорізький та Дніпропетровський регіони (середнє значення $E_{ПІСЕ}$ за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 1,5 разів). До регіонів, що мали значення $E_{ПІСЕ}$ вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Полтавський, Харківський, Сумський, Миколаївський та Черкаський регіони. Інші 16-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень $E_{ПІСЕ}$ нижчий від середнього по Україні.

На формування комплексного показника «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування» на протязі періоду, що аналізувався, найбільший вплив мав елемент «Інвестиції», дещо менший – «Експорт», низький – «Науково-технічний та інноваційний», а найнижчий – «Прогресивність структури економіки».

Для більш детального аналізу вкладу в інтегральний показник факторів економічного зростання регіонів часткових показників, у складі елементів та компонент, проаналізовано динаміку коефіцієнтів варіації (вагових коефіцієнтів) за період, що аналізувався.

У додатку Д представлено ієрархію вагомості компонент, елементів і часткових показників факторів економічного зростання регіонів.

Як видно з додатку Д, на першому рівні (компонент) за величиною вкладу у рівень інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України його компоненти розподілилися у такому порядку спадання значущості «Змінні фактори саморозвитку та самофінансування», «Базові набуті фактори» та «Природничі фактори».

На другому рівні (елементів, з урахуванням ієрархії) за величиною вкладу в компоненти інтегрального показника факторів економічного

зростання регіонів України елементи мають таку послідовність: 1) «Інвестиції», 2) «Експорт», 3) «Науково-технічні та інноваційні», 4) «Прогресивність структури економіки», 5) «Людський потенціал», 6) «Інфраструктура», 7) «Агломераційність», 8) «Природно-ресурсний потенціал», 9) «Природничі фактори».

На третьому рівні (часткових показників, з урахуванням ієрархії) за величиною вкладу в елементи найбільш вагомими є «Прямі іноземні інвестиції», «Капітальні інвестиції», «Експорт послуг» та «Експорт товарів», найменш впливові: «Площа території», «Коефіцієнт форми» та «Відстань від геометричного центру».

Таким чином, проведений структурний аналіз складових інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів та дослідження їхнього вкладу, у визначеній ієрархії, в його рівень дає змогу визначити особливості загальної тенденції формування економічного зростання регіонів України.

Запропонований підхід до структуризації факторів економічного зростання дозволяє удосконалити систему економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Вплив факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток

Визначений рівень факторів економічного зростання регіонів країни та особливості його формування, досліджені у попередньому розділі, є підґрунтям для подальшого дослідження їхнього впливу на соціально-економічний розвиток.

Соціальний розвиток регіонів України будемо оцінювати за допомогою таких показників: «Наявний дохід у розрахунку на одну особу», «Рівень безробіття населення (МОП) у віці 15-70 років» та «Коефіцієнт міграційного приросту».

Розрахунок інтегрального показника соціального розвитку регіонів України у 2010 – 2015 рр. за допомогою методики, наведеної у попередньому розділі, представлено на рис. 3.1 та в додатку К табл. К.1.

Як видно з рис.3.1 та додатку К табл. К.1 серед регіонів України за значенням інтегрального показника соціального розвитку (I_{CP}) регіонів України лідером є м. Київ (середнє значення I_{CP} за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 3 рази). До регіонів, що мали значення I_{CP} вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Одеський, Київський, Дніпропетровський, Харківський, Запорізький та Полтавський регіони. Інші 18 -ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень I_{CP} нижчий від середнього по Україні.

Характерною рисою майже для всіх регіонів України крім Чернівецького, Львівського, Одеського, Київський та м. Київ, було зниження рівня соціального розвитку за період, що аналізувався.

Економічний розвиток регіонів характеризує «Валовий регіональний

продукт у розрахунку на одну особу».

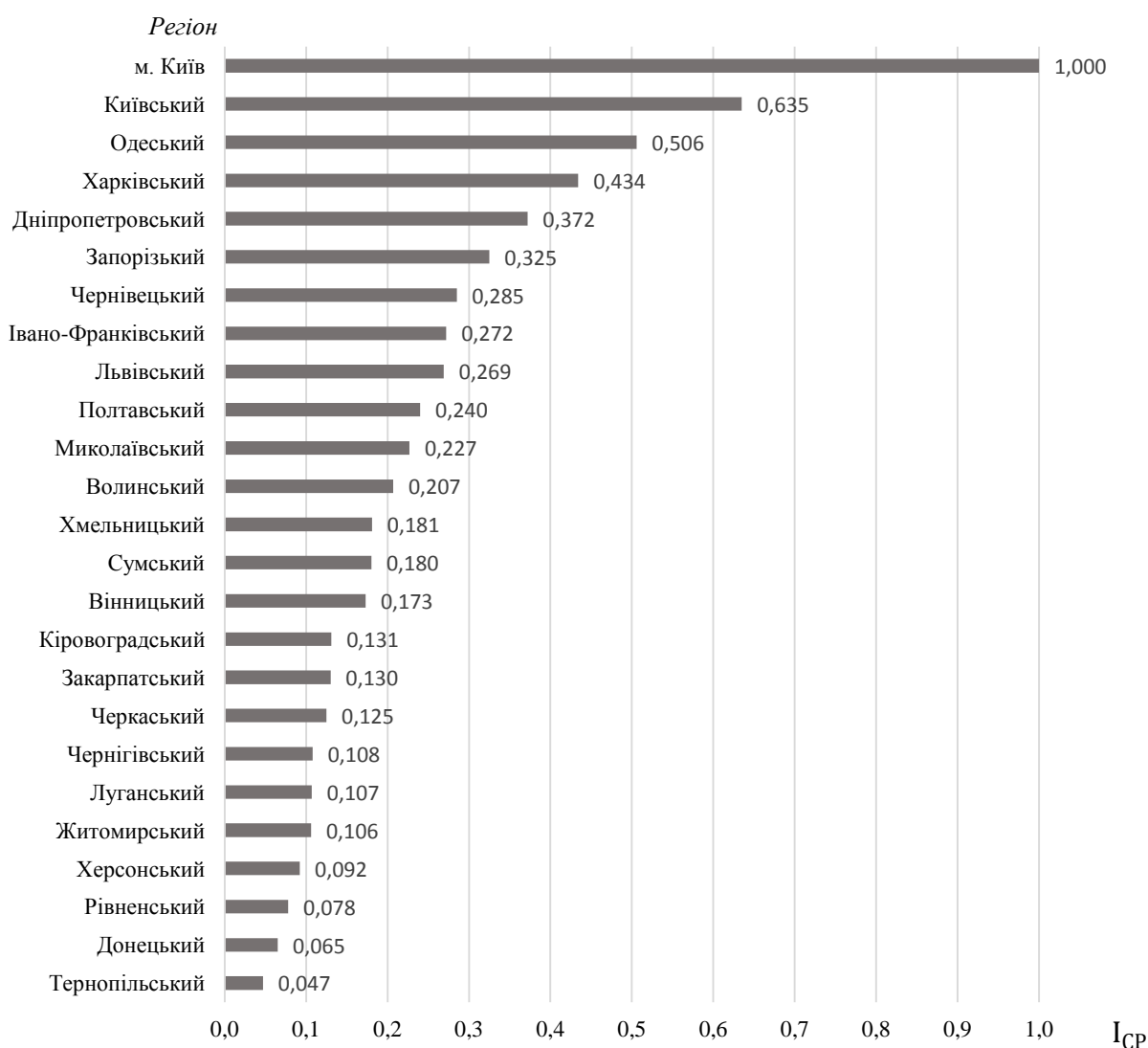

Рис. 3.1. Значення інтегрального показника соціального розвитку регіонів України у 2015 р.

Для подальшого коректного аналізу необхідно провести нормування показника економічного розвитку регіонів України у 2010 – 2015 рр. за наведеною вище методикою (рис. 3.2 та додаток К табл. К.2).

Як видно з рис.3.2 та додатку К, табл. К.2 серед регіонів України за значенням інтегрального економічного розвитку (I_{EP}) регіонів України лідером є м. Київ (середнє значення I_{EP} за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 6 разів). Також відносно високий рівень I_{EP} був у Дніпропетровського регіону (середнє значення I_{EP} за період, що

аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більш ніж у 2 рази). До регіонів, що мали значення I_{ER} вище за середній по Україні за період, що аналізувався відносяться Полтавський, Запорізький, Київський, Харківський Одеський та Миколаївський регіони. Інші 17-ть регіонів країни на протязі періоду, що аналізувався, в середньому мали рівень I_{ER} нижчий від середнього по Україні.

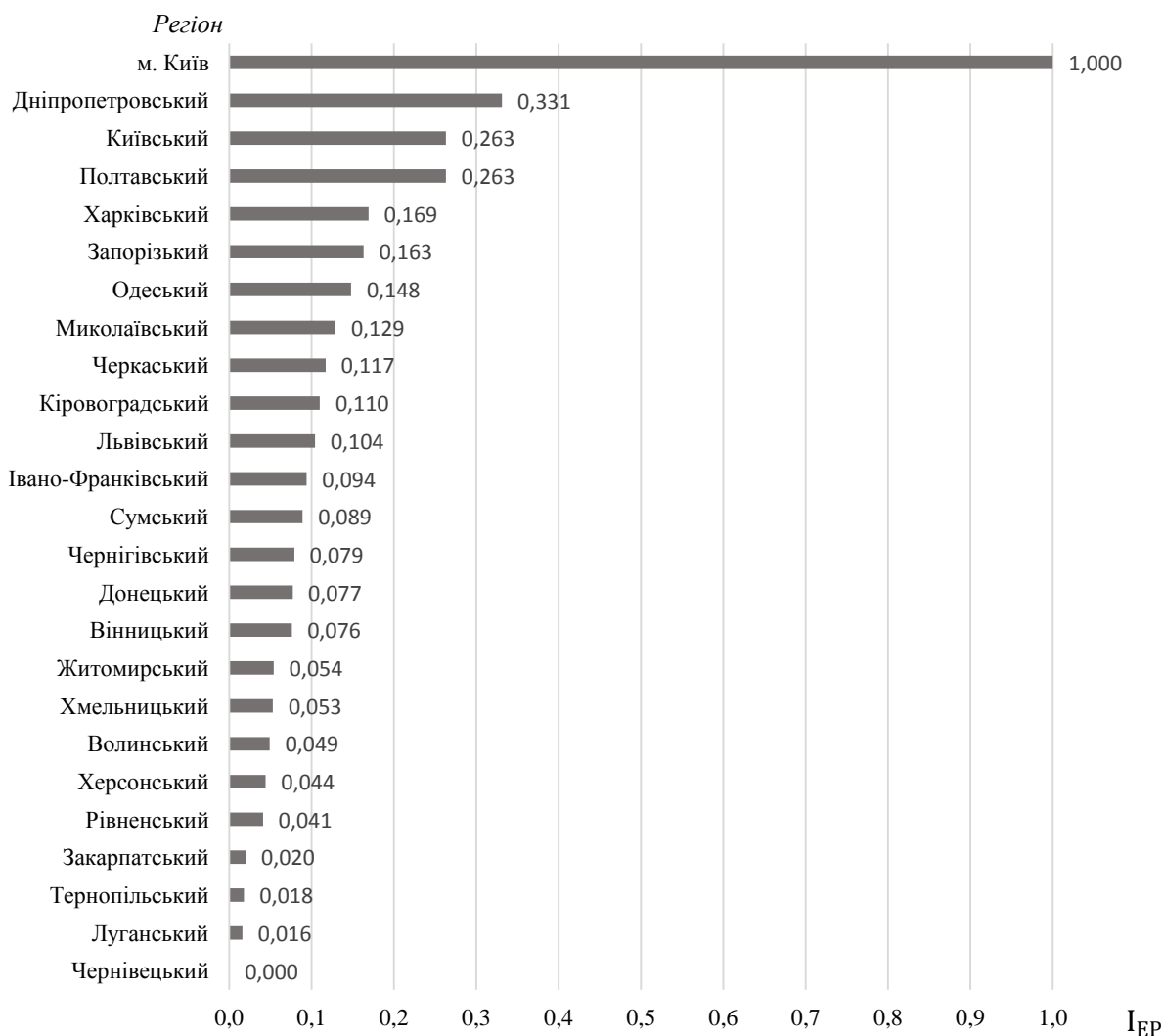

Рис. 3.2. Показник економічного розвитку регіонів України у 2015 р.

Для визначення взаємозв'язку між факторами економічного зростання та соціально-економічним розвитком регіонів проведено кореляційний аналіз. У табл. 3.1 наведено кореляційну матрицю (середню за період, що аналізувався) факторів економічного зростання та соціально-економічного

розвитку регіонів України. З табл. 3.1 видно, що між інтегральним показником факторів економічного зростання та соціально-економічним розвитком регіонів України існують дуже висока взаємозалежність: коефіцієнт кореляції між I_{EF} та I_{EP} становить 0,7904, між I_{EF} та I_{CP} – 0,7759. Також дуже висока залежність соціального від економічного розвитку – коефіцієнт кореляції склав 0,8898.

Таблиця 3.1

Кореляційна матриця взаємозв'язку

	I_{EF}	K_{PF}	K_{BNF}	K_{ZFCSS}	I_{EP}	I_{CP}
I_{EF}	1	0,5310	0,9671	0,8099	0,7904	0,7759
K_{PF}	0,5310	1	0,4067	-0,0385	-0,0239	0,0690
K_{BNF}	0,9671	0,4067	1	0,8118	0,7994	0,7641
K_{ZFCSS}	0,8099	-0,0385	0,8118	1	0,9582	0,8859
I_{EP}	0,7904	-0,0239	0,7994	0,9582	1	0,8898
I_{CP}	0,7759	0,0690	0,7641	0,8859	0,8898	1

Серед компонент інтегрального показника факторів економічного зростання найсильніші взаємозв'язки має компонента «Змінні фактори саморозвитку і самофінансування» – 0,9582 з I_{EP} та 0,8859 з I_{CP} . Дещо слабші взаємозв'язки у компоненти «Базові набуті фактори» – 0,7994 з I_{EP} та 0,7641 з I_{CP} . Взаємозв'язок компоненти «Природничі фактори» з інтегральними показниками соціально-економічного розвитку майже відсутній.

Для більш детального аналізу взаємозв'язку між факторами економічного зростання та економічного розвитку регіонів за період, що аналізувався, проведемо структурне дослідження.

У табл. 3.2 наведено величину кореляції (середню за період, що аналізувався) між елементами та частковими показниками факторів економічного зростання та економічним розвитком регіонів України.

Як видно з табл. 3.2, серед елементів компонент факторів економічного зростання найбільший взаємозв'язок з економічним розвитком регіонів мають наступні: «Інвестиції» (0,9498), «Експорт» (0,9008) та «Людський капітал» (0,8418). Найменш зв'язані з економічним розвитком регіонів країни

такі елементи факторів економічного зростання: «Природно-ресурсний потенціал» (0,0078), «Прогресивність структури економіки» (0,2761) та «Масштабність та конфігурація території» (-0,3336).

Таблиця 3.2

Величина кореляції між елементами та частковими показниками факторів економічного зростання та економічним розвитком регіонів

Елемент / Частковий показник	Кореляція	Ранг
$K_{МК}$ (Масштабність та конфігурація території)	-0,3336	24 (7)
Територія	-0,3026	25
Коефіцієнт форми	-0,3914	21
Відстань від геометричного центру	-0,3879	22
$K_{ПРП}$ (Природно-ресурсний потенціал)	0,0078	35 (9)
Мінеральні ресурси	0,2001	28
Земельні ресурси	-0,2131	27
Лісові ресурси	-0,4126	20
природно-рекреаційні ресурси	-0,0820	30
$K_{ЛК}$ (Людський капітал)	0,8418	6 (3)
Чисельність економічно активного населення	0,5794	15
Кількість студентів вищих навчальних закладів	0,8536	5
$K_{ІНФ}$ (Інфраструктура)	0,5028	17 (6)
Щільність ж/д колій загального користування	-0,4407	19
Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям	-0,6849	13
Вартість основних засобів	0,8288	8
$K_{АГ}$ (Агломераційність)	0,7183	12 (4)
Частка міського населення у загальній чисельності	0,7315	11
Співвідношення населення обласного центру та 2-го за чисельністю міста	-0,1836	29
$K_{ІНВ}$ (Інвестиції)	0,9498	1 (1)
Капітальні інвестиції	0,9399	2
Прямі іноземні інвестиції	0,9205	3
$K_{НТІ}$ (Науково-технічні та інноваційні)	0,6829	14 (5)
Фахівці вищої кваліфікації	0,8319	7
Витрати на НДР	0,5752	16
Частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	0,3377	23
Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	0,0457	32
Частка реалізованої інноваційної продукції за межі України	-0,0492	31
$K_{ЕК}$ (Експорт)	0,9008	4 (2)
Експорт товарів	0,7489	10
Експорт послуг	0,8020	9
$K_{ПСЕ}$ (Прогресивність структури економіки)	0,2761	26 (8)
Частка промисловості у ВДВ економіки	0,0181	34
Частка сфери послуг у ВДВ економіки	0,4939	18
Частка переробної промисловості у ВДВ економіки	-0,0219	33

Серед часткових показників елементів компонент факторів економічного зростання регіонів найбільш сильний позитивний взаємозв'язок з економічним розвитком мають наступні: «Капітальні інвестиції» (0,9399), «Прямі іноземні інвестиції» (0,9205) та «Кількість студентів вищих навчальних закладів» (0,8536), а негативний взаємозв'язок: «Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям» (-0,6849), «Щільність залізничних колій загального користування» (-0,4407) та «Лісові ресурси» (-0,4126).

Найнижчий взаємозв'язок з економічним розвитком регіонів мають наступні часткові показники елементів компонент факторів економічного зростання регіонів: «Частка промисловості у ВДВ економіки» (0,0181), «Частка переробної промисловості у ВДВ економіки» (-0,0219) та «Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції» (0,0457).

3.2. Позиціонування регіонів України за показниками їх економічного розвитку

Визначення точок економічного зростання необхідно здійснювати за допомогою двухвимірної матриці в площині інтегральна оцінка факторів економічного зростання ($I_{ФЕЗ}$) – інтегральний показник економічного розвитку – ВРП на одну особу ($I_{Ер}$), які були запропоновані раніше (рис. 3.3).

В якості порогових значань ($I_{ФЕЗ}^{ВС}$, $I_{ФЕЗ}^С$, $I_{Ер}^{ВС}$, $I_{Ер}^С$), які розподілили матрицю на квадранти, виступають відповідно середні та вище середнього значення інтегральні показники $I_{ФЕЗ}$ і $I_{Ер}$.

Згідно порогових значень матриця складається з 9 квадрантів, які характеризують наступний стан регіонів країни: 1 – з високим потенціалом факторів економічного зростання і рівнем економічного розвитку ($VI_{ФЕЗ}$ –

VI_{EP}); 2 – з високим потенціалом факторів економічного зростання і середнім рівнем економічного розвитку; 3 – з середнім потенціалом факторів економічного зростання і високим рівнем економічного розвитку ($CI_{ФЕР} - VI_{EP}$); 4 – з середнім потенціалом факторів економічного зростання і рівнем економічного розвитку ($CI_{ФЕР} - CI_{EP}$); 5 – з високим потенціалом факторів економічного зростання і низьким рівнем економічного розвитку ($VI_{ФЕР} - HI_{EP}$); 6 – з середнім потенціалом факторів економічного зростання і низьким рівнем економічного розвитку ($CI_{ФЕР} - HI_{EP}$); 7 – з низьким потенціалом факторів економічного зростання і високим рівнем економічного розвитку ($HI_{ФЕР} - VI_{EP}$); 8 – з низьким потенціалом факторів економічного зростання і середнім рівнем економічного розвитку; 9 – з низьким потенціалом факторів економічного зростання і низьким рівнем економічного розвитку.

$I_{ФЕЗ}$	5	$VI_{ФЕЗ} - HI_{EP}$	2	$VI_{ФЕР} - CI_{EP}$	1	$VI_{ФЕЗ} - VI_{EP}$
Високий						
$I_{ФЕЗ}^{BC}$	6	$VI_{ФЕР} - HI_{EP}$	4	$CI_{ФЕР} - CI_{EP}$	3	$CI_{ФЕЗ} - VI_{EP}$
Середній						
$I_{ФЕЗ}^C$	9	$HI_{ФЕР} - HI_{EP}$	8	$HI_{ФЕР} - CI_{EP}$	7	$HI_{ФЕЗ} - VI_{EP}$
Низький						
	Високий	I_{EP}^C	Середній	I_{EP}^{BC}	Низький	I_{EP}

Рис. 3.3. Матриця визначення точок економічного зростання (регіонів) в площині «інтегральні оцінки факторів економічного зростання та економічного розвитку»

Згідно проведених розрахунків регіони полупериферії України у 2015 р. в квадрантах матриці в площині «потенціал факторів економічного зростання і рівень економічного розвитку» розподілилися наступним чином (рис. 3.4).

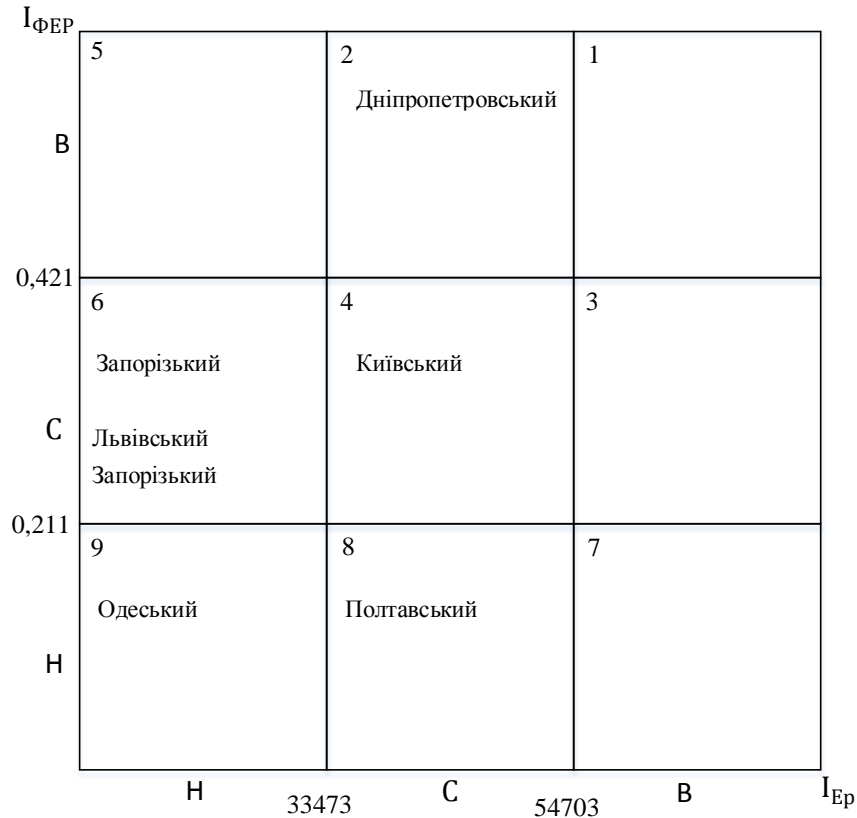

Рис. 3.4. Розподіл регіонів України в 2015 р. в квадрантах матриці в площині «потенціал факторів економічного зростання і рівень економічного розвитку»

Як видно з рис. 3.4, до точок економічного зростання відносяться наступні регіони напівпериферії України: Дніпропетровська, Київська, Запорізька, Львівська і Харківська області. Виходячи з цього, пріоритети державної підтримки соціально-економічного розвитку мають бути сконцентровані саме у цих регіонах.

ВИСНОВКИ

1. Запропоновано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів, яка передбачає урахування наступних груп факторів: природничі (масштабність та конфігурація території, природно-ресурсний потенціал); базові набуті (людський потенціал, інфраструктура, агломераційність); змінні фактори саморозвитку і самофінансування (інвестиції, науково-технічні та інноваційні, експорт, прогресивність структури економіки).

2. Запропоновано підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток, особливістю якого є реалізація таких взаємопов'язаних етапів, як оцінка соціального та економічного розвитку регіонів України; визначення зв'язку між інтегральним показником факторів економічного зростання та показниками соціально-економічного розвитку; оцінка сили впливу часткових показників факторів економічного зростання на економічний та соціальний розвиток регіонів України; ідентифікація факторів, що здійснюють позитивний та негативний вплив на економічний та соціальний розвиток регіонів України.

3. Визначено, що серед усіх регіонів України у м. Києві було зафіксовано найвище значення інтегрального показника факторів економічного зростання (0,720). Друге та третє місця займали Дніпропетровський та Харківський регіони зі значеннями інтегрального показника 0,537 та 0,337. Аутсайдерами за інтегральним показником факторів економічного зростання в досліджуваному періоді були Волинський, Луганський, Рівненський, Черкаський, Чернівецький та Херсонський регіони.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Antonescu D. Theoretical approaches of regional development [Electronic resource] / Daniela Antonescu // MPRA Munich Personal Repec Archive. – Mode access : <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60524>
2. Capello R. Location, regional growth and local development theories / R. Capello // AESTIMUM. – 2011. – № 58. – P. 1 – 25.
3. Белов А. В. К вопросу о пространственном размещении факторов производства в современной России / А. В. Белов // Пространственная экономика. – 2012. – № 2. – С. 9–28.
4. Fujita M. The spatial economy: cities, regions and international trade / Fujita M., Krugman P., Venables A. – Cambridge : MIT Press, 1999. – 367 p.
5. Krugman P. Increasing returns and economic geography/ P. Krugman // Journal of political economy. – 1991. – № 49. – P. 137–150.
6. McCall T. What do we mean by Regional Development? [Electronic resource] / T. McCall // Regional Development and Proximity Relations. – Mode access : <http://www.ebook-3000.com>.
7. Зубаревич Н. В. Регионы и города России : сценарии 2020 / Н. В. Зубаревич // Россия 2020: Сценарии развития. М. : РОССПЭН, 2012. – С. 387–406.
8. Белов А. В. К вопросу о пространственном размещении факторов производства в современной России / А. В. Белов // Пространственная экономика. – 2012. – № 2. – С. 9–28.
9. Wokoun R. Regional competitiveness and regional development factors in the Czech Republic [Electronic resource] / René Wokoun // 3rd Central European conference in regional science. – Mode access : http://www3.ekf.tuke.sk/cers/cers2009/PDF/02_67_Wokoun.pdf
10. Local Governance and the Drivers of Growth [Electronic resource] / Published by the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development. – Mode access : <http://www.oecd.org>.

11. Promoting growth in all regions [Electronic resource] / OECD Publishing (2012). – Mode access : <http://www.oecd.org>.

12. Enabling prosperity: success factors in indigenous economic development [Electronic resource] / L. Kurti, S. Hudson, R. McKenzie, K. Milward, P. Ventura. – Mode access : <http://apo.org.au/node/52154>

13. Васильева Л. П. Факторы сбалансированного социально-экономического развития региона / Л. П. Васильева // Вестник алтайской академии экономики и права. – 2013.– № 4(31). – С. 7–10.

14. Корабейников И. Н. Факторы, влияющие на эффективное функционирование регионального производственного комплекса / Корабейников И. Н. [и др.] // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 4. – С. 53–59.

15. The ONS productivity handbook: A statistical overview and guide [Electronic resource] / Office for National Statistics. – Mode access : <http://www.ons.gov.uk>.

16. Иншаков О. В. «Ядро развития» в контексте новой теории факторов производства / О. В. Иншаков // Экономическая наука современной России. 2003. – № 1. – С. 11–25.

17. Шкарупа Е.В. Анализ факторов развития региона как эко-социально-экономической системы /Е. В. Шкарупа // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 155–159.

18. Рейтинг социально-экономического положения регионов – итоги 2014 года [Электронный ресурс] / РИА Рейтинг. – Режим доступа : http://vid1.rian.ru/ig/ratings/rating_regions_2015.pdf

19. Ходаков В. Е. Влияние природно-климатических факторов на социально-экономические и производственные системы: монография / Ходаков В. Е., Соколова Н. А., Чёрный С. Г. – Гринь Д.С., 2012 – 354 с.

20. Martin R. A study on the factors of regional competitiveness, a draft final report for the European commission directorate-general regional policy [Electronic resource] / R. Martin. – Mode access :

[http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/
competitiveness.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf)

ДОДАТКИ

АНОТАЦІЯ

Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота представлена на 29 сторінках друкованого тексту, містить 4 таблиць, 9 рисунків та 20 джерел використаної інформації.

Ключові слова: точки економічного зростання, регіональний розвиток, соціальний розвиток, економічний розвиток, фактори економічного зростання.

Мета роботи полягає в удосконаленні системи економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

Для досягнення мети в роботі було необхідно вирішити ряд завдань:

- визначити систему понять, що описує систему економічного розвитку регіонів України;
- побудувати структурно-логічну схему оцінки факторів зростання регіонів;
- удосконалити методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток;
- уточнити методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку.

У процесі дослідження одержані такі наукові результати:

- запропоновано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів;
- запропоновано методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток.

Практичне значення отриманих результатів. Результати наукової новизни впроваджені у роботу Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України.